
K R Ó N I K A

Inasképzés a Rimamurány-Salgótaijáni Vasmű Rt. Ózdi Vállalatánál

A századforduló időszakában az ózdi gyár dolgozóinak jelentős hányada a 18 éven aluli fiatalokból, sőt gyermekekből került ki. 1889-ben 1712 munkásból 751 (44 százalék), 1901-ben pedig 1951 munkásból 787 (39 százalék) volt 18 éven aluli. 1901-ben 38 tizenhárom éven aluli gyermek dolgozott a gyárban.

A fiatalok többsége segédmunkásként dolgozott, és azok is maradtak életük végéig. A tökéseknek a gyermek- és fiatal munkások bevonása a termelésbe kedvező volt, mert ezeket a legalacsonyabb bérkategóriákba sorolhatták. A profit növelésének gyakori és kedvelt módszere volt ez. A munkás-gyerek – miután a család az ő kis keresetére is rá volt szorulva – sokszor még az iskoláit sem végezhette el.

A fiatal munkások nagy számát nézve meglepő volt, hogy milyen kevés szakmunkástanulót találunk a gyárban. Ebben az időben a gyár urai még más helyről fogadnak fel munkásokat, és kevés gondot fordítottak a szakmunkások képzésére, 1900-ban az ózdi gyárban 74 inas (ipari tanuló) volt, és ez a szám csak 1913-ban emelkedett 100 fölé.

Hogyan éltek és dolgoztak ezek a fiatalok? Hogyan szerezték meg a szakmai ismereteket a gyárban? Tekintsük át a századfordulótól a felszabadulásig ezt a folyamatot.

Az ózdi tanonciskola 1889. évi szeptember hó 1-én kezdte meg működését. Az iskola célja (mint azt az 1890-ben megjelent „Értesítő” írja): *„A család, a társadalom és a baza köréből vett lényegében gyakorlati példák által a tanulóknak a vallás és erkölcsi érzelmek nemesítése, a hazaszeretet fejlesztése, munkakörüikben előforduló számítás és mérésbeli szükségesebb gyakorlatok megszerzése. Rajzolásnál oly irányú képzés, mely az ipari foglalkozások körüli gyakorlati haszonnal értékesíthető legyen.”* Akik az elemi iskola 6. osztályát sikkerrel elvégezték – és 14. életévüket betöltötték –, az I., majd a II. osztályba kerültek. A szervezeti utasítás ugyan előírt III. osztályt is, ezt azonban csak 1919-ben nyitották meg. A tanulók igen nagy száma azonban az elemi iskolát sem végezte el, és nem töltötte be a 14. életévét, hiszen 13 éves kortól is felvehették a tanulókat. Ezek tehát nem rendelkeztek kellő előképzettséggel. Számukra külön előkészítő osztályt szerveztek.

A tanítás 10 hónapig tartott, hetenként 8 órai oktatással. Két hétköznapon a gyári munka után két-két órában, késő délután, általában 7–9 óráig, és vasárnap délután négy órát foglalkoztak. A vasárnapi tanítás volt a legterhebb a tanulók számára, de a hétköznap is megterhelő volt. A 12 órai üzemi munka után kellett iskolába menni a fiatal gyermeknek.

Kezdetben maga az iskola nem a szakirányú oktatásról gondoskodott, nem

a szakmai ismeretek kibővítését célozta, hanem ismétlő oktatásjelleggel bírt, és csak igen kis mértékben nyújtott általános ismeretet a tanulóknak.

A szakmai gyakorlatot a tanonc az üzemekben, az üzemi munkahelyen szerzte meg. A napi munkaidő 12 óra volt. A tanoncokat éjszakai munkára is beosztották. Az első évben általában szakmai munkát nem végeztek. A munkahelyi gépek tisztítása, takarítás, vízfordás, szerszámok vagy munkaanyagok szállítása volt az inas feladata. Sok esetben még a második évben is ezt végezték. Később fokozatosan tanultak be a szakmunkába, s a munkás jóindulatán múlott a szakmai ismeretek megszerzésének módja és mértéke.

Tanonc általában csak gyári dolgozó gyermeke lehetett. Az első évtizedben, mint a korabeli összeírásai adatok bizonyítják, a gyári dolgozók többsége Csehországból és Ausztriából származó munkás volt. Az 1889–94 éves évekből származó *Értesítő* meg is emlékezik arról, hogy a tanoncok jelentős része idegen anyanyelvű, s ez nagy nehézségeket okoz a tanításban. Csak 1895-ben térnek át arra, hogy nem külföldről, hanem a hazai bányavidékekről, de még mindig Ózdtól távoli területekről hívják és alkalmazzák a szakmunkásokat. Ebben az időben a tanoncok zöme Borsod és Gömör megye bánya- és gyárvidékéről származó szülők gyermeke, kiknek anyanyelve zömmel szlovák. Az utána következő években emellett nagy számmal találunk Csik, Háromszék, és Krassószörény vármegyéből származó székely tanulókat. Az 1900–1905-ös években a tanoncok nagy százaléka származik a Szepes és Zólyom megyei bánya- és kohászvidékekről, akikből túlsúllyal a melegüzemi munkásokat képezik ki. De ebben az évben indult meg a beáramlás Nógrád megye területéről is. Az 1910-es évektől kezdődően azonban mind a helyi, illetve Ózd környékéről és a Sajó menti bányavidékekről származó tanoncokat találunk az iskolában.

Az iskola megalakulásának évében, 1889-ben a tanulók létszáma harminchat volt. Ez a szám csak hosszú évek múltával emelkedett. 1905-ben is még mindössze hatvanöt volt a számuk. Erősebb emelkedést csak az első világháborút megelőző időszak mutat. 1914-ben eléri a száztizennégyet. A háború évében a létszám száznegyven-százkilencven között váltakozik, s ez azt mutatja, hogy a kiesett felnőtt dolgozókat nagy számmal a gyermekek munkarejével igyekeztek pótolni.

Az 1900-as évig tanoncképzés csak karbantartó szakmában történt. Csak esztergályos-, gépész-, kovács- és asztalostanoncokat látunk bejegyezve a korabeli anyakönyvekben. A vas előállításával, gyártásával foglalkozó szakmunkásokat, a forrasztárokat, hengerészeket külföldről szerződtették. Ezért nem is találunk ilyen irányú képzést Ózdon. Ezek azonban igen költséges munkacrőnek bizonyultak, mert igen sok anyagi előnyt kellett részükre biztosítani a hazai munkásokkal szemben. A profitéhség ezért arra kényszerítette a gyár tőkéseit, hogy őket felcserélve az olcsóbb, hazai munkacrőt alkalmazzák, s ezért a századfordulótól kezdve rátértek a közvetlen vasgyártással foglalkozók itthoni kinevelésére. Ettől kezdve a forrasztárok, olvasztárok, hengerészek képzése megindult.

Ugyanezen időtől nagy számban találunk a tanoncok között irodafiúkat, kifutókat, kenőket, géptisztítókat, ajtóhúzókat, végszedőket, mázsálókat, vasírókat, hámorkezelőket, kazánfűtőtanoncokat. Ezek egy-két évig jártak iskolába, a többi kohász- és vasipari tanoncokkal együtt. Ezalatt némi kis általános ismeretet sajátítottak el, s utána mint segédmunkások, betanított munkások dolgoztak az üzemekben. De ez az egy-két év alkalmas volt arra is, hogy a jobb képességűeket kiválasszák, és átosszák a különböző szakmákra. Ez az idő tehát részükre a kiválasztás időszaka volt.

Az első évtizedekben a gyár az inasok részére a legminimálisabb óradíjat biztosította. Napi kereset az első évben 20 krajcár volt, mely évente 2–10 krajcárral emelkedett, a művezető elbírálása, értékelése szerint. Az első világháborút közvetlen megelőző időtől már 8 fillér órabérben részesültek, és ingyenes tanszerrrel látták el őket.

Az iskola megalakulásakor a tanoncok részére mindössze két tankönyv állt rendelkezésre. Az *Ipariskolai olvasókönyv* és az *Egészségtan*. 1892-ben bevezetik Kerpelynek *A vasról és gyártásáról* című könyvét a technológiai oktatáshoz. Majd 1896-ban bővült az *Ipari számvetéssel*. Az Ipariskolai olvasókönyv tartalmazza az irodalmi és levelezési részt, a könyvvitelt, számtant, fizikát, kémiát, földrajzot, történelmet, vagyis az általános ismereteket, míg a technológia a vasgyártás alapismereteivel ismerteti meg a tanoncokat. Ezekben a könyvekben azonban nem volt szó a különböző szakmai ismeretekről. Ez is világosan mutatja az akkori ipariskola célját, mely nem szolgálta a tanoncok szakmai fejlődését.

Az első világháborút megelőző, s a világháború alatti gyakorlati képzésről feljegyzések, rendelkezések csak nagyon csekély mértékben találhatók. Annak mikéntjét csak az idősebb dolgozók elbeszéléseiből tekinthetjük át.

Méray Antal idős sztergályos így mondja el tanoncidejét: „14 éves koromban vettek fel a gyárba tanulónak. Nagyon örültem ennek, mert csak kevesen jutottak ebbe a helyzetbe, pedig sok jelentkező volt. A szerződést négy évre kötötték meg. Az első évben – anélkül, hogy az elsajátítandó szakmát kijelölték volna – osztottak be hennünket a különböző műhelyekbe. Ebben az évben munkánk: a műhely takarítása, vízfordás, ehébfordás, de igen gyakran, különösen a tavaszi időszakban a művezetők kertjében, vagy az általuk bérelt keriben a mezőgazdasági munka volt. Szakmával kapcsolatos munkát nem végeztünk. A napi munkaidőnk tízenkét óra volt, de ezt gyakran megnyújtották tízennégy órára is. Éjjeles műszakra is beosztottak bennünket. Vasárnap jó volt, mert csak délig kellett dolgozni. Az első év után osztottak szét bennünket a különböző gépek mellé. Én a »kiscseppinghez« kerültem. Két hétig, mint próbaidősek foglalkoztunk itt a szakmunkás irányítása mellett. A szakmunkás törekvése az volt, hogy megismerje képességünket, meggyőződjön arról, hogy alkalmasak vagyunk-e a szakma elsajátítására. Ha ezt sikerrel álltunk, ott maradtunk, hogy a szakmunkástól a gép kezelését megtanuljuk. Az első időben feladatunk azonban csak az volt, hogy az anyagokat a szakmunkás keze alá hordjuk, eltakarítsuk a forgácsot, később letakaríthattuk a gépeket. Természetesen gyakran osztottak be műhelyi közös munkára, mely egyáltalán nem a szakma elsajátítását szolgálta. Csak a harmadik évben jutottam el oda, hogy néha-néha a könnyebb munkáknál átadta a szakmunkás a gépet. Ilyenkor nagyon boldog voltam, s minden törekvésem az volt, hogy bebizonyítsam, már tudok dolgozni. Igazán csak a negyedik évben, a szakmunkásvizsga előtti időszakban foglalkoztak velünk tevékenyen. Minden műhelyrész büszke volt arra, ha jó minősítéssel került ki a szakmunkásvizsgáról a náluk dolgozó tanuló. Ezért az utolsó évben igyekeztek belénk „önteni” a szakmai tudást. Addig bizony számtalanszor szembe találtuk magunkat az önzéssel, szakmai sovínizmussal. Gyakran előfordult, hogy ha valamelyik szakmunkásnál érdekesebb, addig még nem látott munkát vettünk észre, oda mentünk, s erre abbahagyta a munkát, hogy ne láthassuk azt, vagy ha magyarázott is, mindig a legnehezebben megvalósítható módját, kivételét magyarázta. Így aztán amennyit tanulhattunk meg, amennyit titokban, lopva megfigyeltünk. A teroszerű tanítás helyett, a rendszeres szakmai oktatás helyett

gyakran volt részünk kemény büntetésben. A figyelmetlenségért, pajkosságért sokszor az üteg, a pofon járt. Ha komolyabb fegyelmezetlenséget követtünk el, a birbedt vörösharakka-ba vittek, ahol az éjszakát a csendőrök felügyelete, s gyakran zaklatása mellett töltöttük el.”

Az 1895-ös évtől kezdődően a tanideje utolsó évében vizsgai munkadarabot kellett készíteni a tanoncnak, melyet a tanév végén kiállításon mutattak be. Ez természetesen nem tükrözte kellőképpen az inasok szakmai jártasságát,

mert ezek inkább csak reprezentatív kiállítási darabok voltak, melyeknek elkészítésében sokszor az egész üzemrész segítségére volt.

A proletárdiktatúra rövid fennállása alatt alapjaiban változtatta meg a tanoncok életét. A mesterüknek eddig kiszolgáltató tanoncokat a tanonctörvény védi. Csak az 1919-es törvénytarban találunk legelső alkalommal rendelkezéseket a tanoncok szociális helyzetének javítására. Elsősorban is rendezik a munkaidőt, mely szerint napi nyolc órán túl a tanoncokat nem foglalkoztathatják. Ezzel egyidőben megállapítják a tanoncok órabérét.

Az ózdi gyár munkásigazgatója, Marhoffer Ferenc sokirányú munkássága mellett is gondoskodott a tanonctörvény végrehajtásáról. Már akkor felmerült annak gondolata, hogy a gyár területén a tanoncokat összevonva, külön ezzel a feladattal megbízott oktatókkal oktassák az első időszakban. Első ízben fordult elő, hogy a tanulóknak fizetett szabadságot, üdülést és sportlehetőséget biztosítottak. Továbbá első ízben biztosítják rendezőleg a tanoncok munkaruhával való ellátását is. Az 1919. július 23-án megjelent közoktatásügyi népbiztossági rendelet rendel el, hogy a tanonc ifjómunkások ruhával való ellátása alkalmaztatási helyükön, vagyis, ahol alkalmazva vannak, egészséges ellátásban részesüljenek.

Az iskolában a tanulólétszám az 1918/19-es tanévben összesen nyolcvan fő volt, melyből I. éves negyvenhét, II. éves harminchárom. A következő tanévben ez a szám lényegesen emelkedett, s az 1919/20-as tanévben száztizenöt fő volt, nyolcvanhét I. éves, huszonhét másodéves és egy harmadéves.

Az első világháborút megelőző időben, de utána is, a tanulók felvételéről a gyárigazgató döntött a művezetők javaslata alapján. Az elemi iskola elvégzése előtt álló fiatalok félve gondoltak arra, hogy vajon bekerülnek-e azon szerencsések közé, akik „inasnak” elszegődhetnek.

A gyáron belüli becsületes, munkában megöregedett dolgozók már jó előre kénytelenek voltak biztosítani gyermekeik elhelyezkedésének lehetőségét. Tették ezt oly módon, hogy a művezetőknek, mestereknek különmunkával vagy ajándékokkal kedveskedtek, hogy megnyerjék őket gyermekeik elhelyezkedése érdekében.

Az elemi iskola utolsó évfolyamának névjegyzékét a tanév befejezése előtt benyújtotta az elemi iskola igazgatója a gyárigazgatóságnak, ahol abból előre kijelölték, kiket vesznek fel. Természetszerűleg a kijelölést nem a rátermettség, nem a tanulmányi eredmény döntötte el, hanem a szülők elbírálása alapján, a gyárvezetőség érdekeinek legjobban megfelelők közül választották ki. A munkásmozgalomban résztvevő szülők gyermekei – lehetnek bármilyen jó képességűek –, nem számíthattak arra, hogy felvételt nyerjenek.

A tantárgyak maradtak ugyanazok, amelyek a Tanácsköztársaság előtt voltak. Tankönyvek közül mindössze kettő állt a tanulók rendelkezésére. Egyik az *Ipariskolai olvasókönyv*, melyet még az 1880-as években bevezettek, s több módosító kiadáson keresztül meg is maradt. Ez tartalmazta: az irodalmat, levelezést, könyvvitelt, számtant, fizikát, kémiát, földrajzot, történelmet, vagyis az általános ismereteket. A vasgyártás alapismereteivel, vagyis a technológiával korábban *A vasról és gyártásáról* című könyvből, melyet még 1892-ben vezettek be, majd 1932-től Nemár Béla *Technológia* című könyvből ismerkedtek meg a tanulók. Ezekben a könyvekben azonban nem volt szó a különböző szakmák ismereteiről.

Ez is világosan mutatja, hogy a tanoncképző iskolák alapvető célja ebben az időben is csupán a csekély általános ismeretek nyújtása volt, s nem pedig a tanulók szakmai fejlesztése.

A Tanácsköztársaság időszakában a tanoncok gyakorlati foglalkoztatására hozott rendeletek hatása nyomán egyes vállalatoknál külön tanoncokkal foglalkozó „üzemrészeket” alakítottak ki. A *RIMA* vállalatainál továbbra is megmaradtak a tanoncok szétszórt üzemrészenkénti foglalkoztatásánál, mely magával hozta az előzőekben tárgyalt, a tanoncokra nézve hátrányos foglalkoztatási módot. A *RIMA* vezetői, a tanonciskola fenntartói állandóan annak bizonyítására törekedtek az intézmény fennállásának története folyamán, hogy a szakmunkás-utánpótlás, a tanoncoképzés a vállalatok üzemeiben fejlett. Ugyanakkor már – például – a diósgyőri állami gyárban tanulóüzemek, tanulóhelyek voltak, ahol külön erre a célra beállított oktatók foglalkoztak a tanoncok képzésével.

A Horthy-korszakban a tanulólétszám igen nagy ingadozásokat mutat: általában megfigyelhető, hogy az szorosan követi a gazdasági változásokat és ipari fellendüléseket. Ez az oka annak, hogy a nagy gazdasági világválság évétől kezdve szinte felére csökken a tanoncok száma, s ez az állapot 1938-ig tart. Létszámbeli mélypont az 1931/32-es tanév volt (55 fő). A második világháborút megelőző évben már 138 fő a tanoncok száma, és ismét egyenesen emelkedik a létszám, hisz az ózdi gyár is rátér a hadiüzemi termelésre. Amilyen mértékben fokozódott a hadiüzemi termelés, olyan mértékben emelkedett a tanoncok száma is. (Az 1943-44-es tanévben már 234 fő).

Az 1920-as években kötelezték a tanonciskolába járásra a gyári napszámú fiatalokat, a különböző üzemi és szállítási munkásokat is. Az 1920-30-as években már a legkülönbözőbb szakmájú tanulókat találjuk az iskolában. Túlsúlyal géplakatos, esztergályos, kovács, de van öntő, bádogos, csőszerelő tanuló is. Ezek mellett villanszerelő, tekereselő, laboráns, kőműves, asztalos, ács, kerékgyártó, szíjgyártó, kereskedő, nyomdász, mészáros, cipész, szakács tanoncok is voltak. A tanoncok számát mindig a gyári szükséglet határozta meg, ezért a legtöbb szakmából csak egy-két tanulót iskoláztak be. A tanulók osztályokba tömörítését, elosztását nem a szakma döntötte el, hanem az előképzettség, a „tanulók intelligenciája”.

A felszabadulás előtti hónapokban, 1944 novemberében összegyűjtötték tanoncainkat, és szakaszokra osztva, gyalogmenetben vitték őket Ózdról nyugatra, hogy majd a Dunántúlon és Németországban kiképzik őket, hogy felhasználják a felszabadító Vörös Hadsereg ellen. Gyalogmenetben hajszolták őket Rimaszombat, Losoncon keresztül, át Szlovákián. Sokan fekszenek közülük a losonci tömegsírban, ahol az 1944. december 19-i bombázás áldozataiként haltak meg.

NAGY KÁROLY